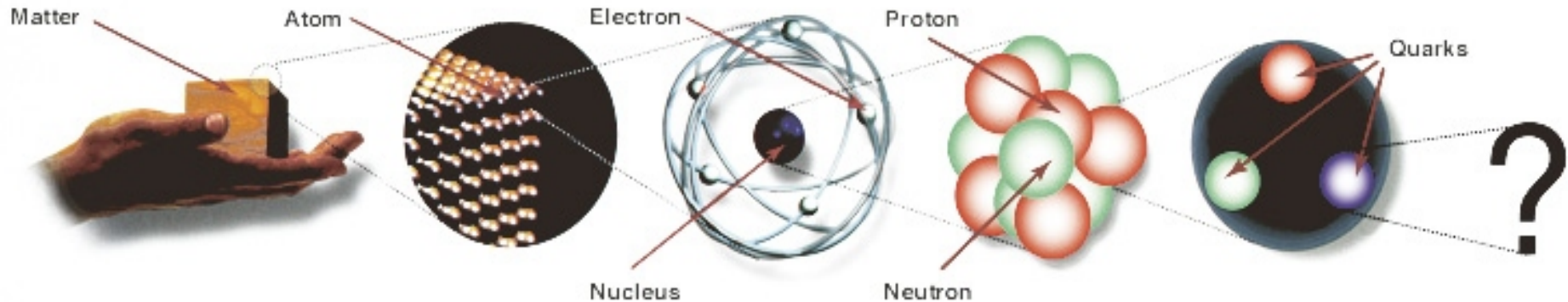

Alkeishiukkasista maailmankaikkeuteen:

(Hiukkas)fysiikan standardimalli

Kari Rummukainen
Helsingin Yliopisto

Kaikki koostuu alkeishiukkasista:

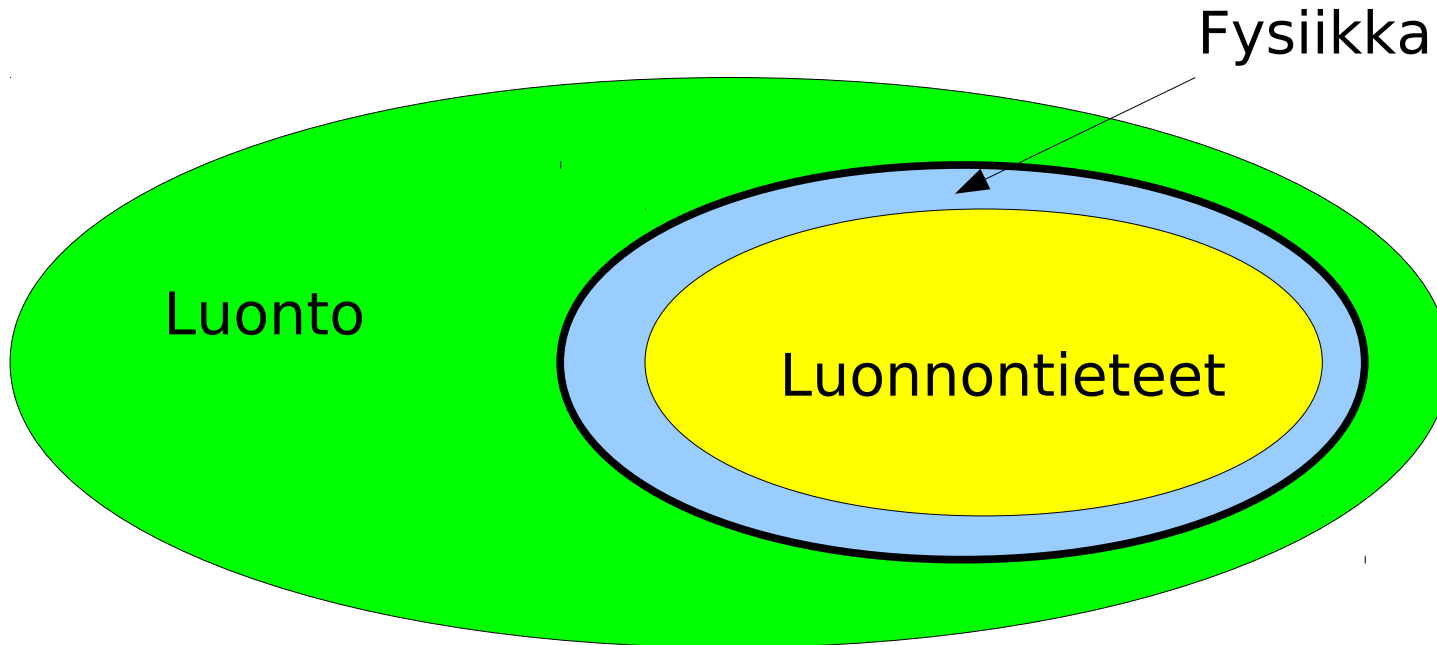
- Aine koostuu **protoneista**, **neutroneista** ja **elektroneista**
- Protonit ja neutronit koostuvat **kvarkeista**
- Hiukkasfysiikan **Standardimalli** yhdistää kaikki tunnetut alkeishiukkaset ja niiden vuorovaikutukset (paitsi painovoiman)

Standardimalli + painovoima = tunnettu fysiikka

- Standardimalli on erittäin menestyksenkäs: sopinut kokeisiin jo ~ 40 vuotta
- n. 5 Nobel-palkintoa liittyy suoraan Standardimalliin

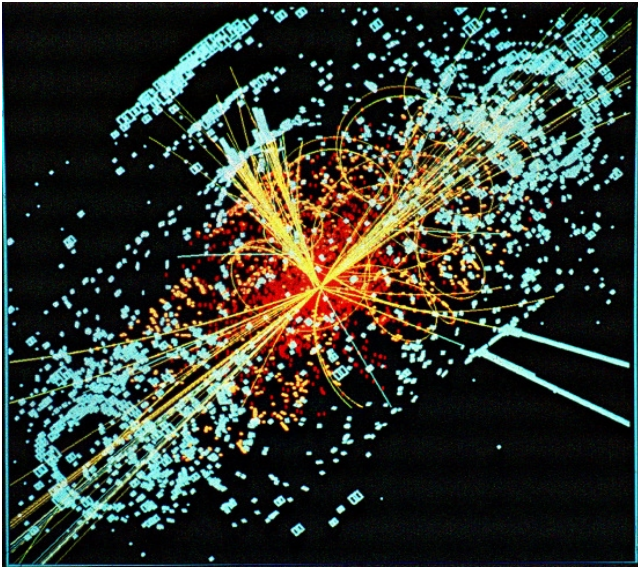
Miksi hiukkasfysiikka?

- Päämäärä: luonnon *perimmäisten lakien*, **perusvuorovaikutusten** selvittäminen
- Kaikkien luonnonilmiöiden takana ovat lopulta hiukkasfysiikan perusvuorovaikutukset

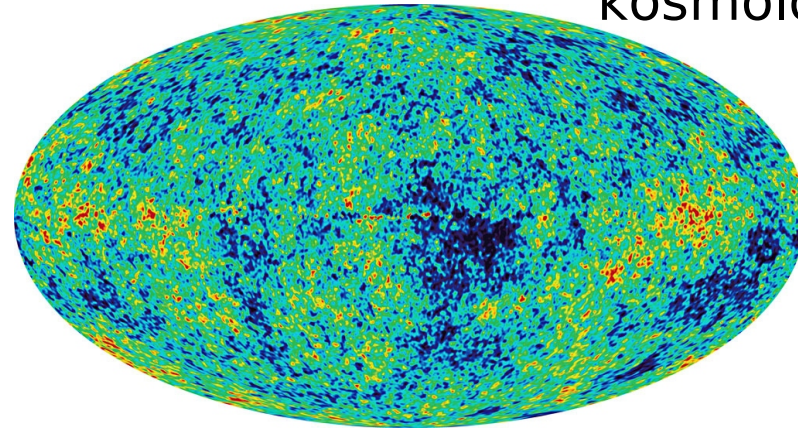

Hiukkasfysiikan tutkiminen

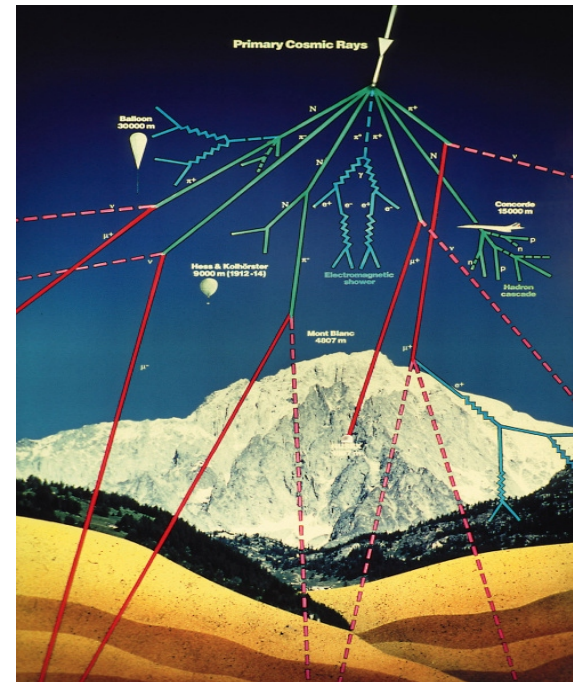
kosmologia

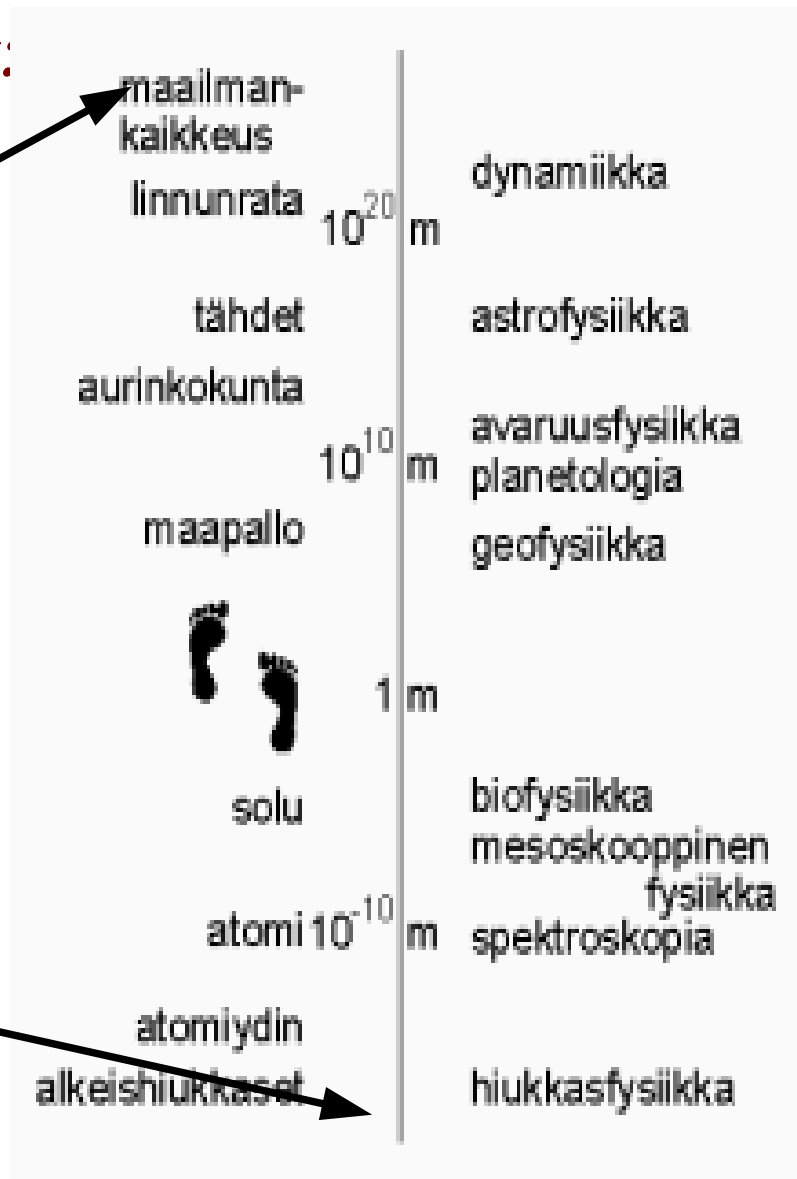
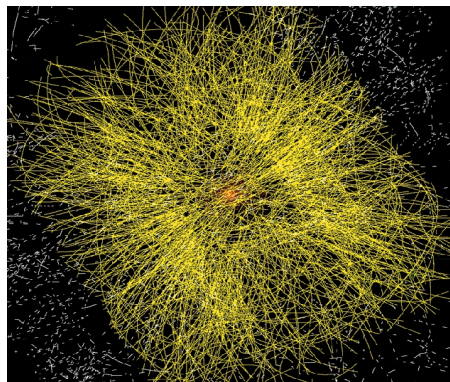
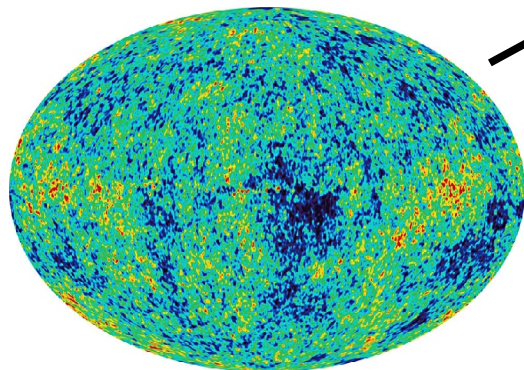
hiukkaskiihdyttimet

kosmiset säteet & astrohiukkasfysiikka

Hiukkasfysiikan skaalat:

Peruslait nyt:

Neljä nykyään tunnettua perusvuorovaikutusta:

- **Sähkömagnetismi**

Lähes kaikki arkipäivän ilmiöt

- **Vahva vuorovaikutus**

- **Heikko vuorovaikutus**

Näkyvät vain hiukkastasolla

- **Painovoima** (suhteellisuusteoria)

Ei kuulu standardimalliin!

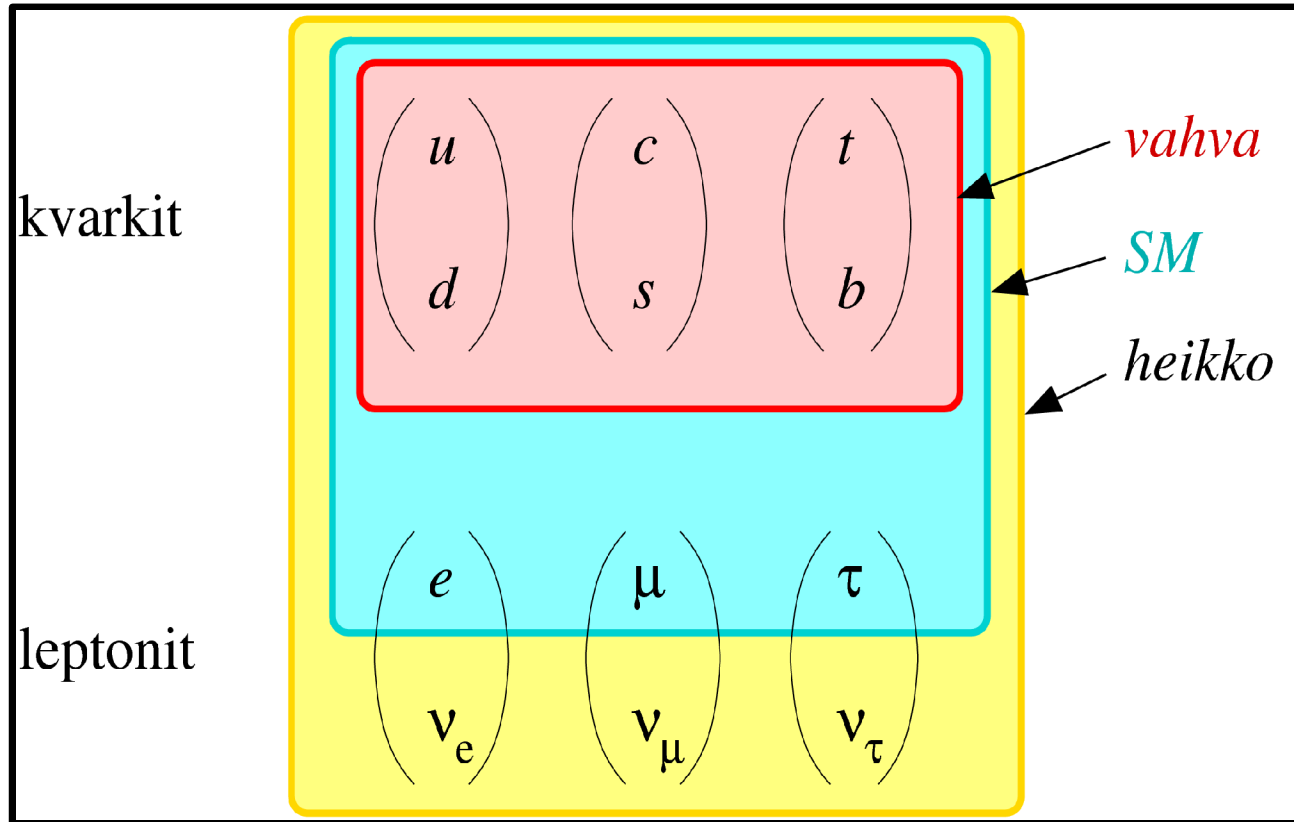
Ei lopullinen tieteen sana! Näiden takana on luultavasti uusi perusvuorovaikutus, “**uusi fysiikka**”. Mahdollisesti havaitaan tulevilla kokeilla ja astrofysikaalisilla mittauksilla

Hiukkasfysiikan standardimalli:

Paketoiti tunnetun fysiikan: alkeishiukkaset + vuorovaikutukset:

Vuorovaikutukset:

- Sähkömagnetismi
fotoni
- Vahva
gluoni
- Heikko
W, Z -bosonit

Ainoa puuttuva pala: **Higgsin hiukkanen**, ei vielä löydetty!

The PARTICLE ZOO

Handmade Subatomic Particle Plushies FROM THE STANDARD MODEL OF PHYSICS & beyond!

Nyt myös
pehmoleluina:

QUARKS	UP QUARK A teeny little point inside the proton and neutron, it is friends forever with the down quark.		CHARM QUARK A second generation quark, he is charmed, indeed.		TOP QUARK This heavyweight champion doesn't live long enough to make friends with anyone.				
	DOWN QUARK A tiny little point inside the proton and neutron, it is friends forever with the up quark.		STRANGE QUARK What's so strange about this second generation quark?		BOTTOM QUARK This third generation quark is puttin' on the pounds.		FORCE CARRIERS	PHOTON The massless wavicle we know and love.	
	ELECTRON-NEUTRINO This minuscule bandit is so light, he is practically massless.		MUON-NEUTRINO Like the other 2 neutrinos, he's got an identity crisis from oscillation.		TAU-NEUTRINO He's a tau now, but what type of neutrino will he be next?			GLUON The "glue" of the strong nuclear force.	
	ELECTRON A familiar friend, this negatively charged, busy li'l guy likes to bond.		MUON A "heavy electron" who lives fast and dies young.		TAU A "heavy muon" who could stand to lose a little weight.			W BOSON Z BOSON	
	HIGGS BOSON He's the one everyone wants to meet, but for now he's playing hard to get. You'd be smiling too if everyone was looking to interview <i>you</i> .		GRAVITON Still unobserved, yet theoretically <i>everywhere</i> , he's got big legs for jumping branes.		NUCLEONS	PROTON We would not be here without her positivity.			
	TACHYON Can this devious and clever particle really travel faster than light?		DARK MATTER The mysterious missing mass. Difficult to see because he's so dark.		NEUTRON He insists on remaining neutral.				

Visit the **ANTIPARTICLE ANNEX**

NEW! MINI-POSTER
11"x17" (29x43 cm)

GREETING CARDS

STAMPSHEET
Twenty-three particles on one 8.5x11" sheet of perforated "stamps"

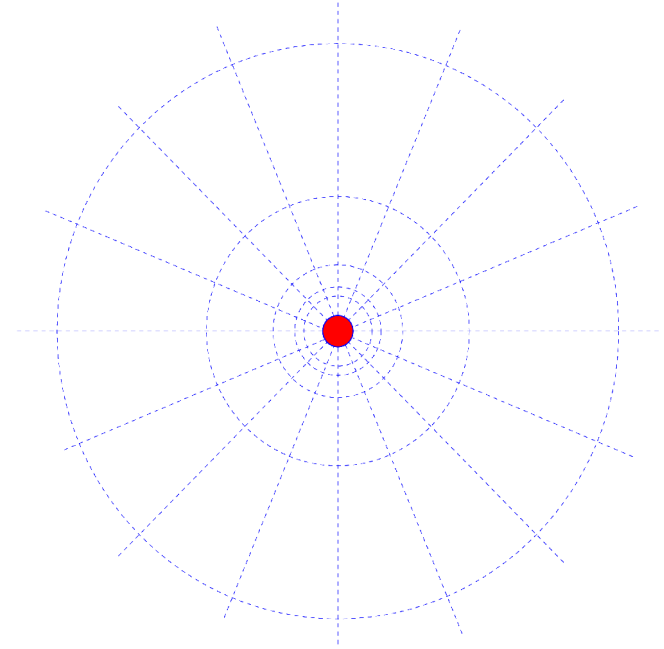

Standardimallin vuorovaikutukset

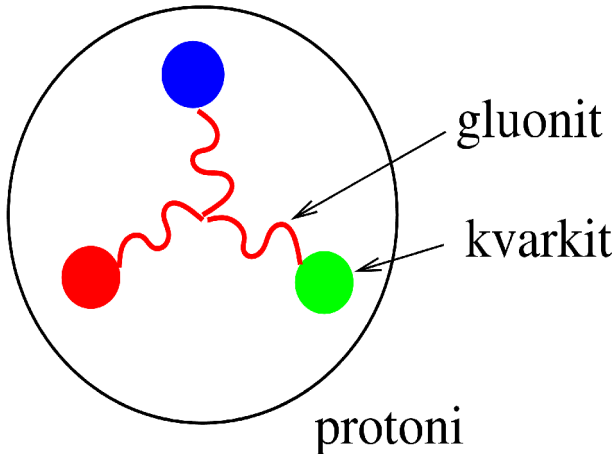
Sähkömagnetismi:

Kvanttielektrodynamiikka, QED

- Välittäjä fotoni, massaton
- Sitoo elektronit atomiytimiin ja atomit toisiinsa
- Kantama ääretön, mutta voima heikkenee etäisyyden kasvaessa
- Vastaa lähes kaikesta “tavallisesta” fysiikasta!

Vahva vuorovaikutus: Kvanttikromodynamiikka, QCD

- Välittäjä gluoni, massaton
- Muodostaa “kuminauhan” kvarkkien välille. Voima ei vähene etäisyyden kasvaessa → vapaita kvarkkeja ei esiinny!
- Kvarkkien välinen vetovoima $\sim 10^5$ N
- Pitää baryonit (protonit, neutronit jne) kasassa

- Kvarkkien oma massa protonin sisällä on vain n. 1% protonin massasta
- 99% kaikesta tavallisen aineen massasta tulee vahvan vuorovaikutuksen sidosenergiasta ($E = mc^2$)

Heikko vuorovaikutus:

- Välittäjähiukkaset W,Z bosonit, hyvin massiivisia → vuorovaikutus heikko, hyvin lyhyt kantama
- Radioaktiivisuus

Standardimallin rakenne:

Lagrangen tiheys (hieman skemaattisesti)

$$\mathcal{L} = \bar{q}[i\gamma^\mu D_\mu^s - y_q \Phi]q + \bar{\ell}[i\gamma^\mu D_\mu^w - y_\ell \Phi]\ell + m_\Phi^2 |\Phi|^2 + \lambda |\Phi|^4 + \frac{1}{4}[D_\mu, D_\nu]^2$$

$$D_\mu^s = \partial_\mu - ig^s G_\mu - ig^w A_\mu - ieB_\mu$$

$$D_\mu^w = \partial_\mu - ig^w A_\mu - ieB_\mu$$

q - kvarkit, ℓ - leptonit (elektroni, neutriinot)

G, A, B - mittabosonit (fotoni, gluoni, W, Z)

Φ - Higgsin hiukkanen

Kvanttikenttäteoriat

Kaikki fysiikka on pohjimmiltaan kvanttikenttien fysiikkaa (?)

Mikä on kenttä?

- vrt. järven pinta: täyttää koko järven, muttei tee mitään
- aalto : kuljettaa energiaa → **hiukkanen** (aaltopaketti)
- aaltopaketit liikkuvat, vuorovaikuttavat jne..

Esim. 1 elektronikenttä täyttää koko maailmankaikkeuden

- kaikki elektronit (ja positronit) ovat tämän eksitaatioita
- Elektronikentällä 4 vapausastetta ([2 spin] x [e^- , e^+])

Standardimallissa yht. 90 fermionista + 30 bosonista vapausastetta

(Painovoima? Suhteellisuusteoria ei ole kvanttikenttäteoria, eikä kvanttimekaaninen. Lopullinen teoria tuntematon.)

Miksi kvanttikenttäteoria?

***(suppeampi) suhteellisuusteoria + kvanttimekaniikka
--> kvanttikenttäteoria***

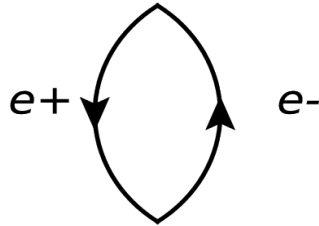
- Ainoa tunnettu tapa yhdistää konsistentisti kvanttimekaniikka ja relativistinen Lorentz-invarianssi
- Kuvaavat todellisuutta: standardimalli sopii yhteen kokeiden kanssa

kvanttielektrodynamiikka, QED,
on kenties fysiikan tarkimmin varmennettu teoria (kokeet ja laskut yhtäpitäviä 10 desimaalin tarkkuudella!)

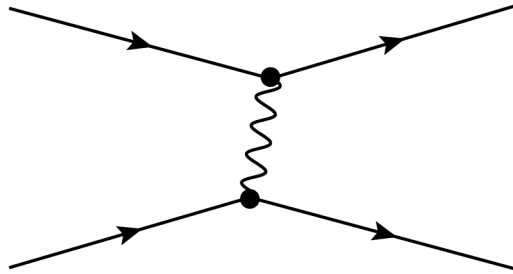
Kvanttikenttien ominaisuuksia 1

- **Antihiukkaset:** hiukkas-antihhiukkaparien tuotto ja annihilaatio (myös tyhjiössä)

Feynmanin diagramma

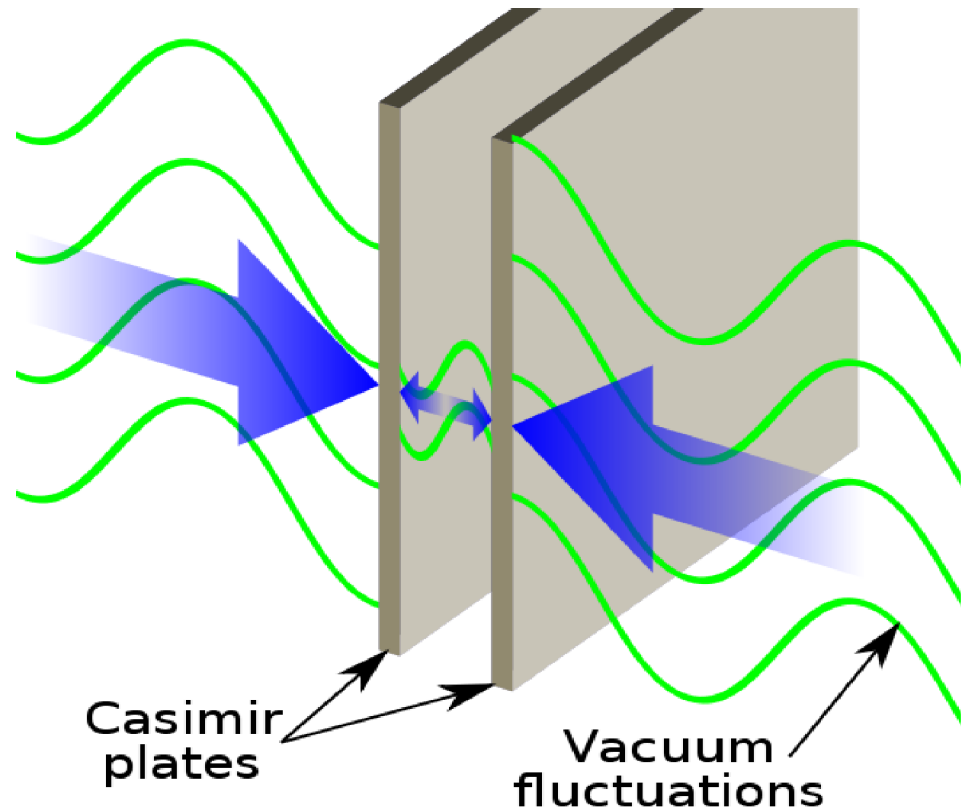

- **Vuorovaikutukset:** hiukkaset vuorovaikuttavat välittäjähiukkasia vaihtamalla

Kvanttikenttien ominaisuuksia 2

- Ei ole pelkästään yhden hiukkasen systeemiä: riippuen systeemin ja havaitsijan suhteellisesta liike-tilasta, nähdään eri määrä hiukkasia/antihhiukkasia
- Esim relativistisen protonin ympärillä näkyy “laivue” e^- , e^+ , fotoneja
- Tyhjiö ei ole tyhjä:
0-pistevärähtelyt,
Casimirin efekti

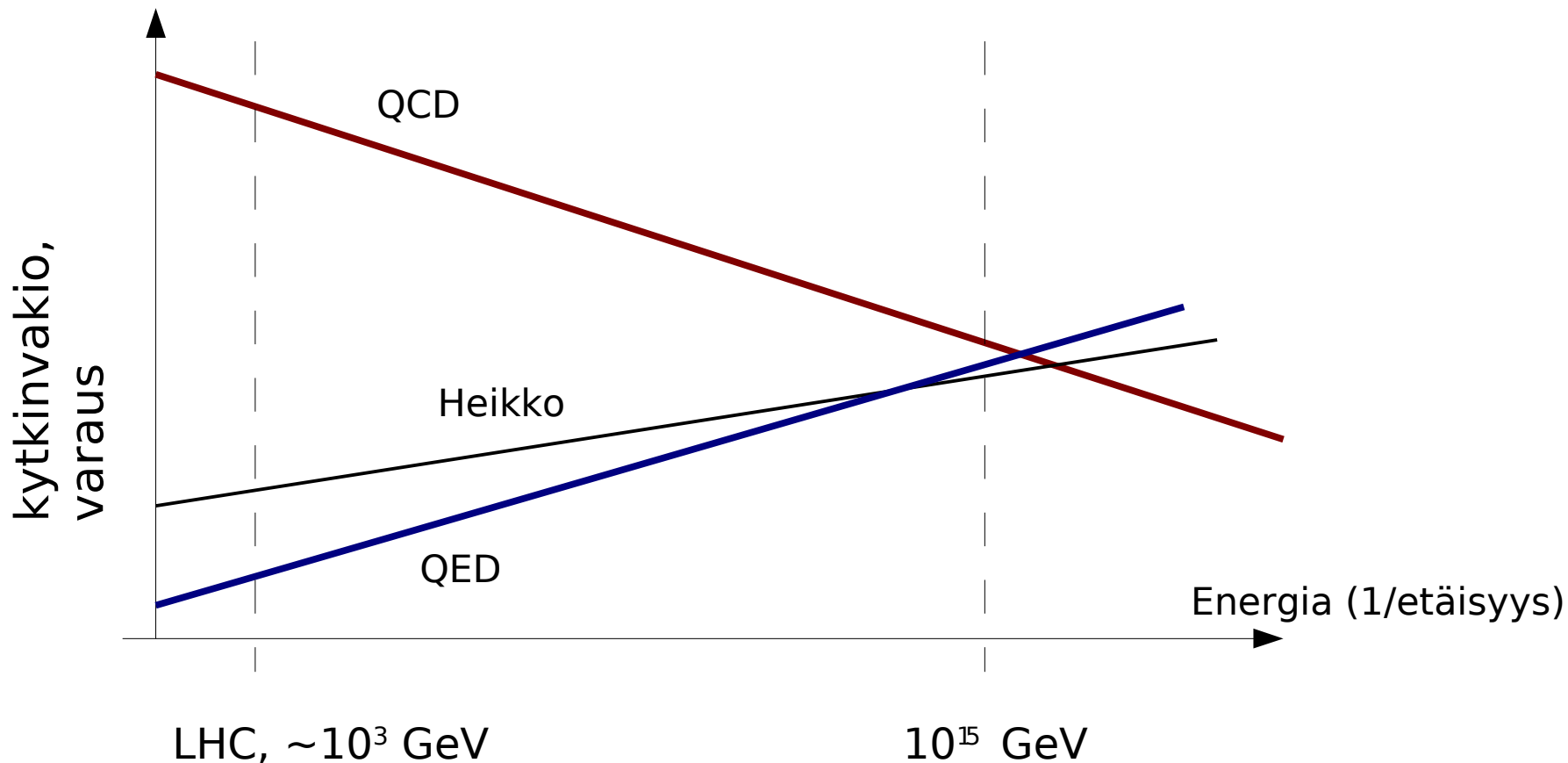

Kvanttikenttien ominaisuuksia 3

- Tyhjiö polarisoituu varatun hiukkasen ympärillä. Indusoituneet dipolit varjostavat “paljasta” varausta → näennäinen varaus riippuu etäisyydestä
- Lyhyt etäisyys ↔ suuri energia → ***Juokseva kytkinvakio***
- Esim. **elektronin varaus** muuttuu riippuen siitä miltä etäisyydeltä (millä energialla) se mitataan
- Varaus taulukkokirjassa: varaus äärettömän kaukana, pieni energia
- LHC:n energialla varaus ~ 8% suurempi kuin levossa!
- QCD:n kytkentävakio, “värivaraus”, pienenee energian kasvaessa

Juokseva kytkinvakio standardimallissa

Kytkinvakiot $\sim$ yhdistyvät 10^{15} GeV:n energiassa:
yhtenäisteoria, GUT?

Säilyvät suureet

Standardimallin rakenteesta seuraa säilyviä suureita (“symmetria $\leftrightarrow$ säilyvä varaus”)

- Energia, liikemäärä (4-impulssi), kulmaliikemäärä
- Sähkövaraus
- Baryoniluku $B ==$ protonien+neutronien lukumäärä
 $==$ kvarkkien lukumäärä / 3
- Leptoniluku $L ==$ elektronit + neutriinot

Koska B on säilyvä, **aine on stabiili**. Protonin hajoaminen olisi signaali standardimallin ulkopuolisesta fysiikasta.

(tarkkaan ottaen vain $B+L$ on säilyvä, ei $B-L$. Prosessi on SM:ssä kuitenkin niin hidas ettei sitä tapahdu.)

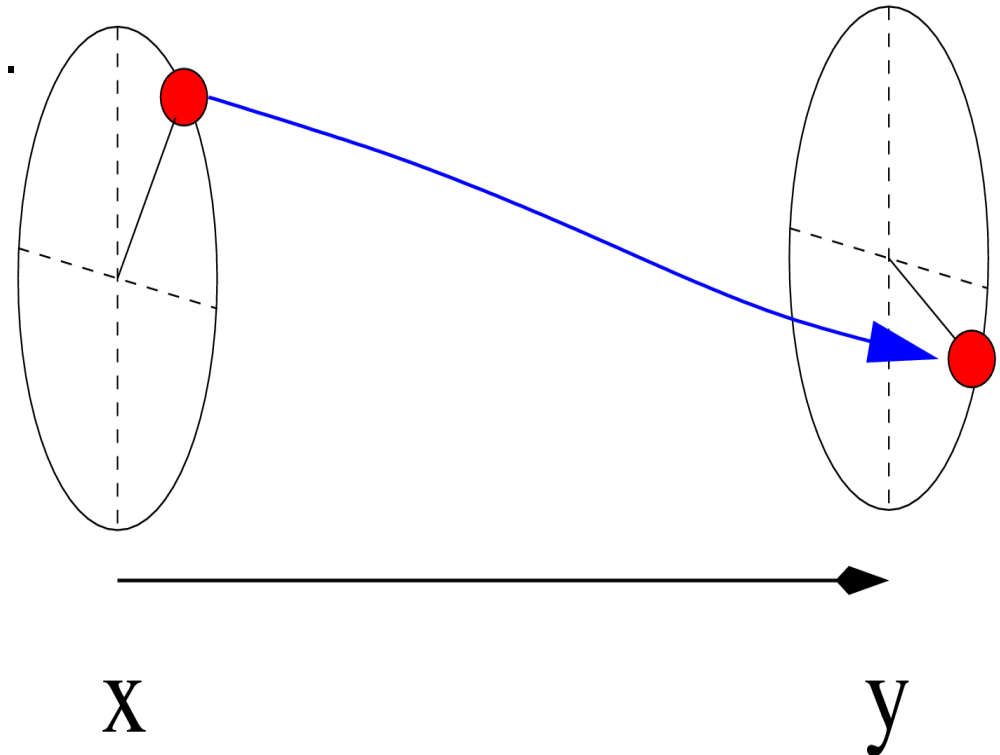
Mittakenttäteoria

Standardimallin vuorovaikutukset ovat kaikki mittakenttäteorioita (gauge field theory).

QED: kuvataan varattua hiukkasta kompleksiluvulla. Jos hiukkanen siirretään $x \rightarrow y$, niin sähkömagneettinen kenttä **kiertää** kompleksiluvun vaihekulmaa

$$\phi \rightarrow U \phi, U = e^{i\theta}$$

Lukujen U muodostama ryhmä = $U(1)$,
"1x1 unitaarinen matriisi"

Mittakenttäteoria

Heikko: sama homma, mutta nyt hiukkanen on 2-komponenttinen kompleksivektori:

$$\begin{pmatrix} \phi_1 \\ \phi_2 \end{pmatrix} \rightarrow U \begin{pmatrix} \phi_1 \\ \phi_2 \end{pmatrix}, \quad U \in SU(2)$$

Nyt kiertoa kuvaa 2x2 kompleksinen unitaarinen matriisi: (ryhmä SU(2)).

QCD: nyt hiukkasella on 3 komponenttia, “väriä”:

$$\begin{pmatrix} \phi_1 \\ \phi_2 \\ \phi_3 \end{pmatrix} \rightarrow U \begin{pmatrix} \phi_1 \\ \phi_2 \\ \phi_3 \end{pmatrix}, \quad U \in SU(3)$$

kiertoa kuvaa 3x3 kompleksinen unitaarinen matriisi (SU(3)).

Mittakenttäteoria

Standardimallin vuorovaikutuksia kuvaavat siis 1, 2 ja 3 -komponenttisten kompleksivektoreiden rotaatioita kuvaavat ryhmät (“mittaryhmät”).

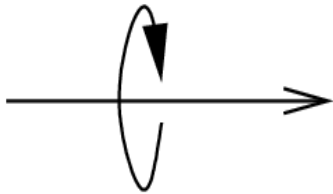
Miksi juuri nämä? Tätä ei tiedetä.

Periaate on hyvin yksinkertainen, ilmiömaailma monimutkainen

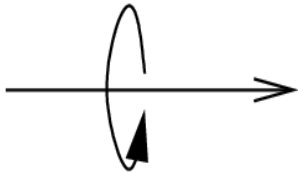
Pariteetti ja varauskonjugaatio

QED ja QCD ovat symmetrisiä heijastusten suhteen, ts. toimivat samalla tavalla peilikuvamaailmassa.

Heikko vuorovaikutus ei: se vuorovaikuttaa vain “vasenkätisten” hiukkasten kanssa. **Pariteetti P** on rikkoutunut. Massattomille hiukkasille tämä tarkoittaa vasenkätistä spin-tilaa liikesuunnan suhteen:

vasen, vuorovaikuttaa heikosti

oikea, ei vuorovaikuta heikosti

Ainoa luonnonlaki mikä tekee eron oikean ja vasemman välillä! (Vaikutus ei näy arkimaailmassa)

Pariteetti ja varauskonjugaatio

Antihukkaset toimivat kuten peilikuva, ts. niillä heikko vuorovaikutus vaikuttaa vain oikeakätisiin tiloihin.

Jos **varauskonjugaatio C** vaihtaa hiukkaset antihukkasiksi ja päinvastoin, on yhdistelmä CP Standardimallin symmetria-melkein!

Standardimalli rikkoo myös CP:n mutta hyvin heikosti. CP-symmetrian rikko aiheuttaa epäsymmetrian materian ja antimaterian välille, ja on välttämätön ehto mm. sille että maailmankaikkeudessa on ainetta (eikä antiainetta).

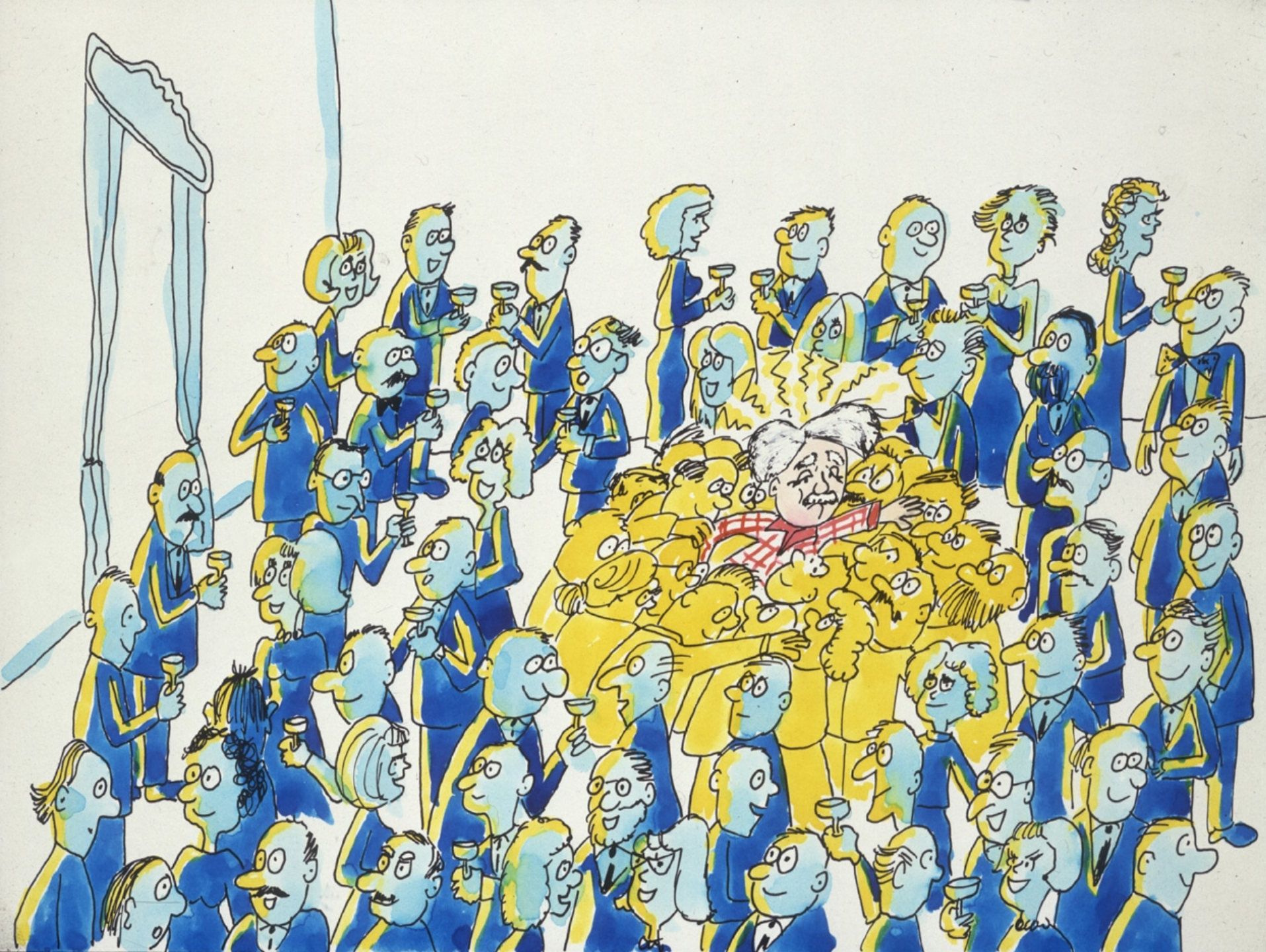
Higgs:

- LHC:n ensimmäinen päätavoite: löytää Higgsin hiukkanen
- Higgsin hiukkanen (tai Higgsin *kenttä*) antaa muille alkeishiukkasille **massan**, välttämätön Standardimallille

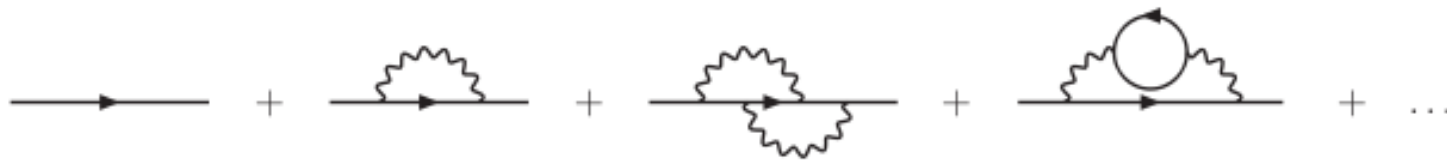

*Kuinka standardimallia tai
“uuden fysiikan” teorioita
tutkitaan teoreettisesti?*

Laskemalla:

Teoria -> lasku -> vertaa havaintoihin

- Laskut voivat olla analyyttisiä:
- ***Feynmanin diagrammat, häiriöteoria***

- Toimii erittäin hyvin sähkömagneettisella vuorovaikutuksella (10 desimaalin tarkkuus)
- Ei toimi vahvalla ja toimii huonosti heikolla vuorovaikutuksella

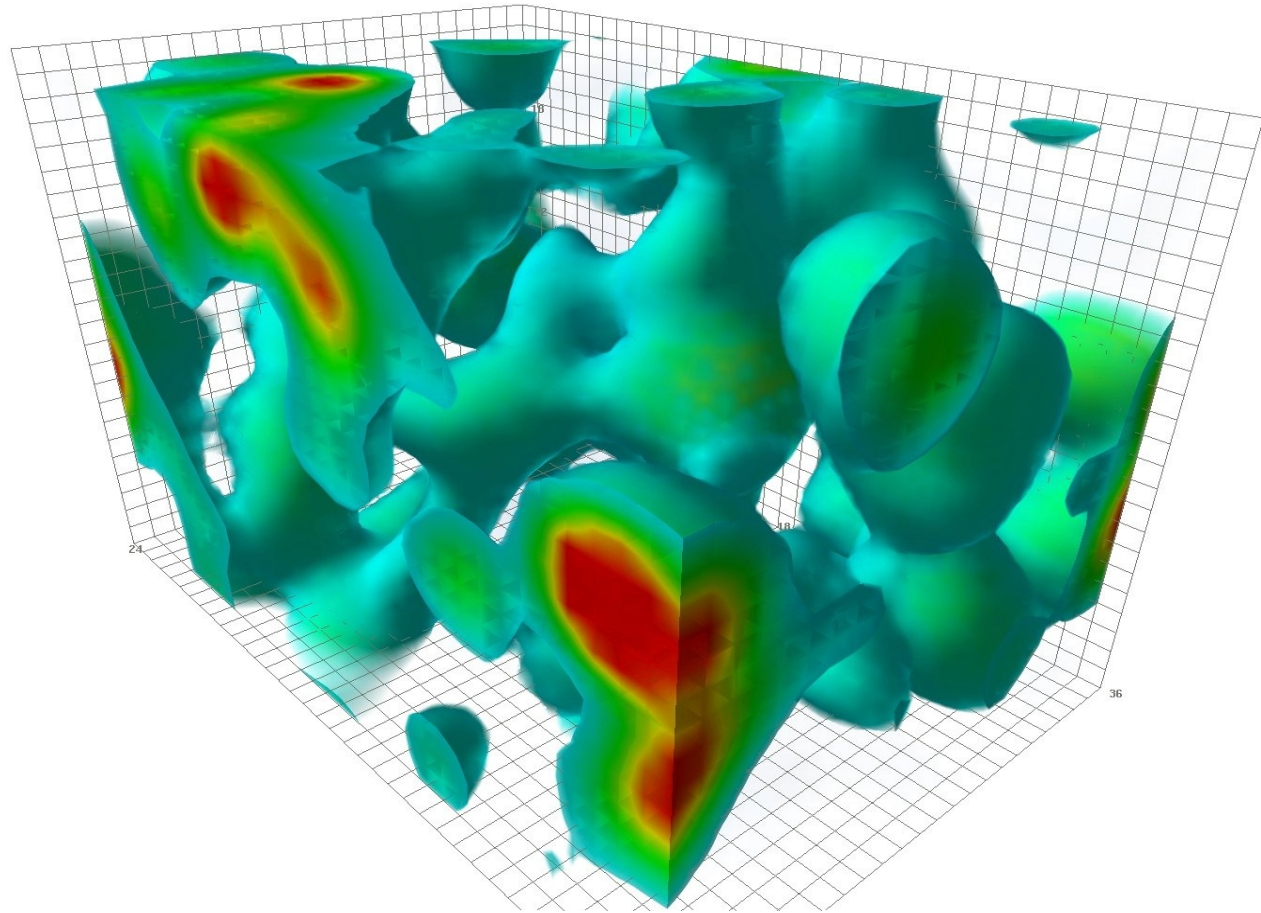

Tai sitten
mallinnetaan
hiukkaskentät
diskreetillä hilalla ja
simuloidaan
tietokoneilla:

Hilasimulaatiot

Suomessa pitkät
perinteet

Raskaan sarjan
superlaskentaa

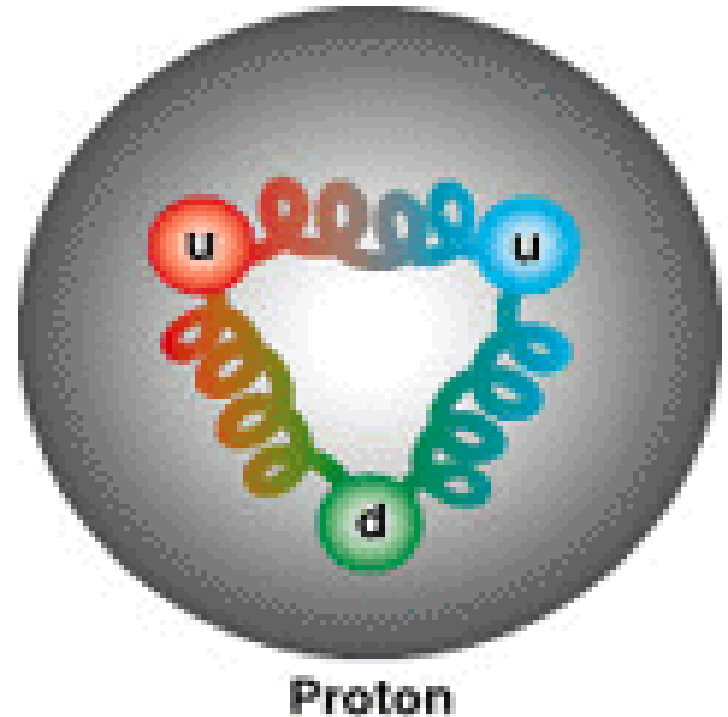
Vahvat vuorovaikutukset hilalla (QCD, kvanttiväridynamiikka)

Kvarkit & gluonit: protonien rakennuspalikat
Vahvasti kytketty, “ei-Abelinen”

- > *Teoria on ei-häiriöteoreettinen*
- > *Protonin rakennetta ei voi ratkaista analyttisesti, ei edes approksimoiden!*

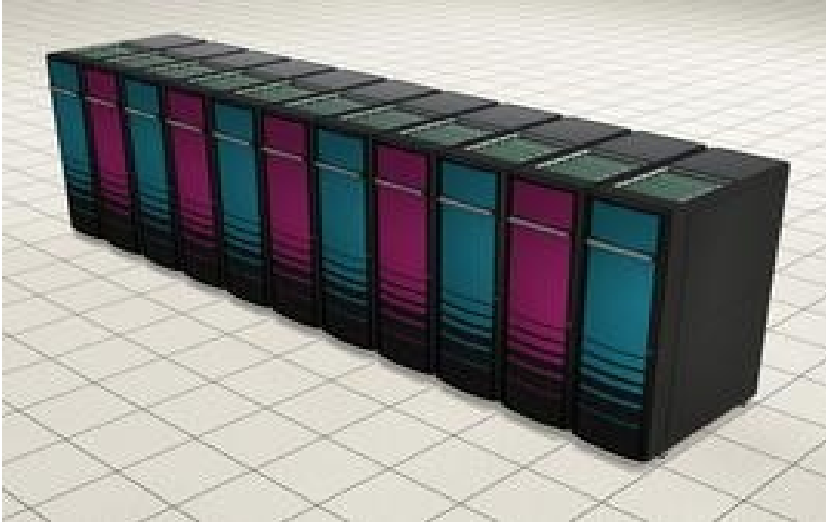
70-luvulla Ken Wilson näytti
kuinka panna kvanttikentät
(ml. QCD) diskreetille hilalle

- > Tietokonesimulaatiot
80 -luvun alusta
- > Tuloksena saadaan nykyään protonin ominaisuudet tarkasti
- kvarkkien välinen vetovoima, protonin massa jne.

Suuren skaalan laskentaa

Hilasimulaatiot ovat haastavia superlaskentaprojekteja.
Aktiivinen tieteenala, n. 500 osallistujaa vuosittaisissa “lattice”-kokouksissa

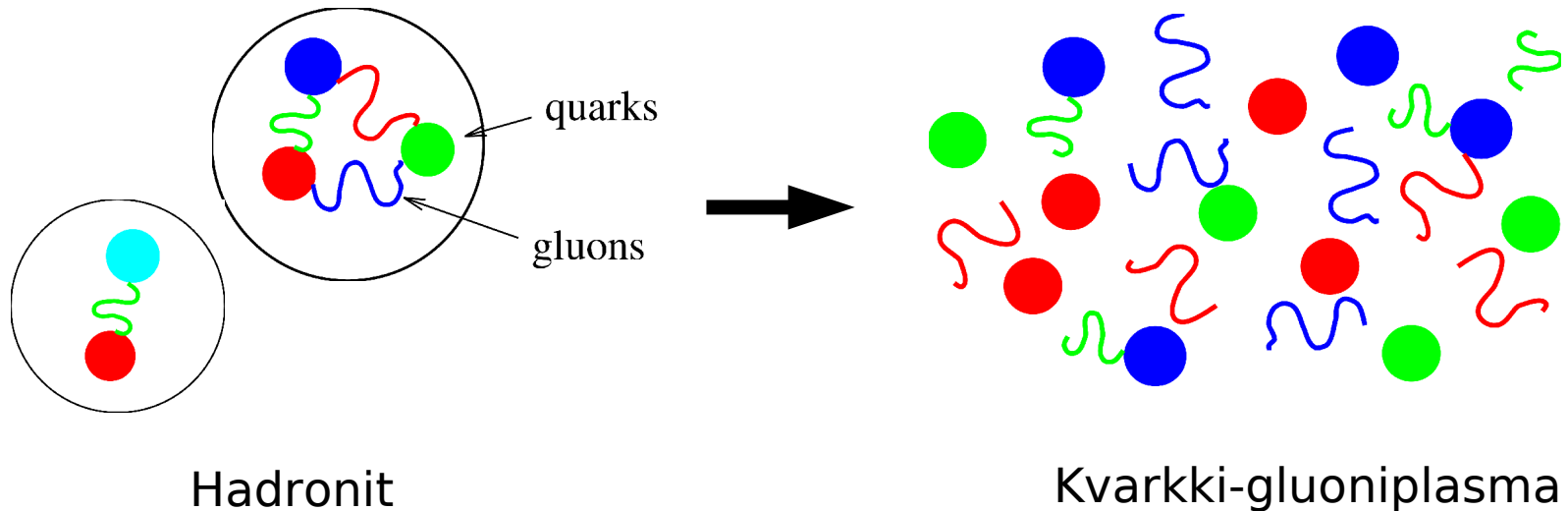
Louhi, CSC, Espoo

QCDOC, Brookhaven

Esimerkki: kvarkki-gluoniplasma

Hyvin korkeissa lämpötiloissa hadronit (protonit, neutronit jne.) “sulavat” ja muodostavat **kvarkki-gluoniplasmaa**: tiheä kaasu kvarkkeja ja gluoneja

Löydetty hilasimulaatioilla (mm. Helsingissä); vahvistettiin **raskasionikokeissa** (RHIC, Brookhaven; CERN)

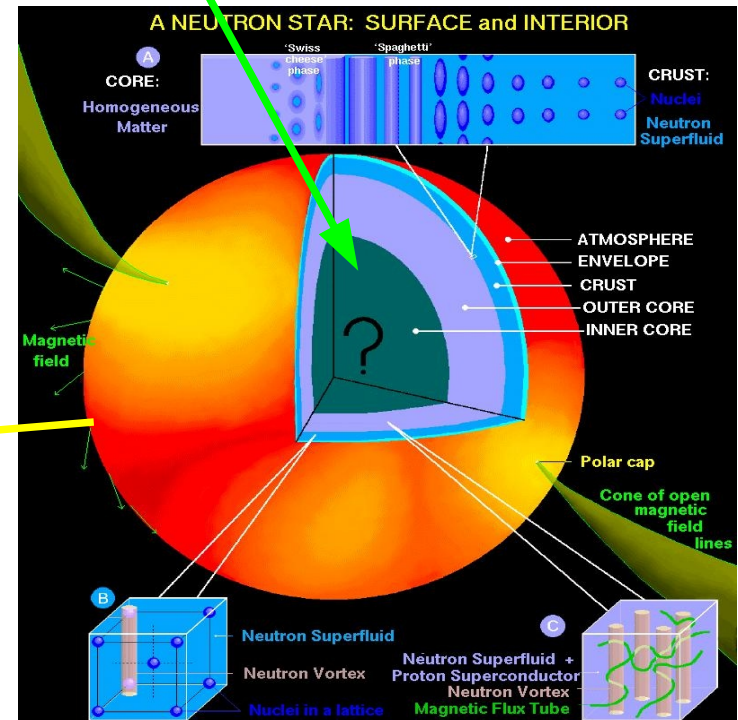
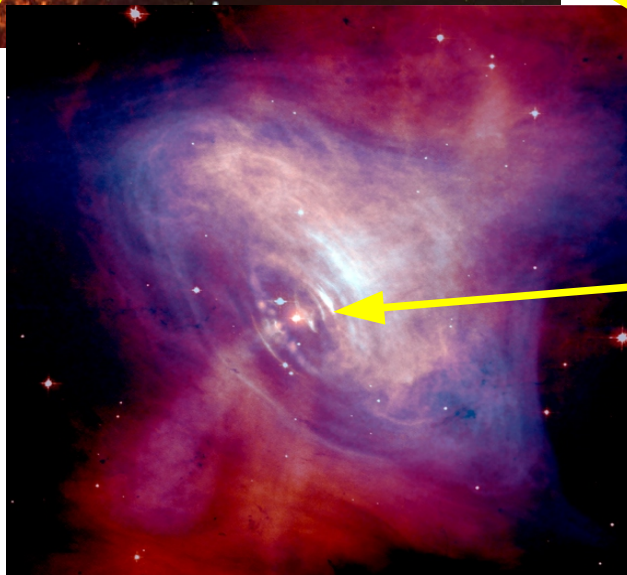
Tutkitaan LHC:llä (ALICE-koe)

Kvarkkiplasmaa neutronitähdissä?

- Onko ytimessä kvarkkiplasmaa?
- Ei osata vielä laskea
- Ominaisuudet määräävät neutronitähden stabiiliuden ja suurimman koon

Crab nebula

Jos Higgs löytyy, onko kaikki kunnossa? Ei: nyt standardimallin 40-vuotinen valta-asema rapautumassa:

Kosmologisia havaintoja

joita standardimalli ei pysty selittämään:

- Miksi ainetta ylipäänsä on olemassa? (4% ainetta ~ 1 protoni 4 kuutiometriä kohti.) Miksi ei antiainetta?
- Mitä on pimeää aine (22%)?
- Entä pimeää energia (74%)?

Lisäksi:

- Standardimalli on **ruma**, paljon parametrejä jne.
- Hienosäätö-ongelma: luontainen validiteettialue loppumassa suurilla energioilla? Ollaanko lähestymässä rajaa?
- Painovoima?

Uusi fysiikka häämöttää?

Uudet kokeet (LHC, CERN); astrohiukkasfysiikka & kosmologia

Standardimallin teoreettisia ongelmia

Syyllinen: Higgsin hiukkanen!

Hierarkiaongelma: jos Standardimalli olisi voimassa GUT-skaalalle (10^{15} GeV),

täytyy Higgsin massaparametrin olla hienosäädetty tarkkuudelle $1/10^{23}$

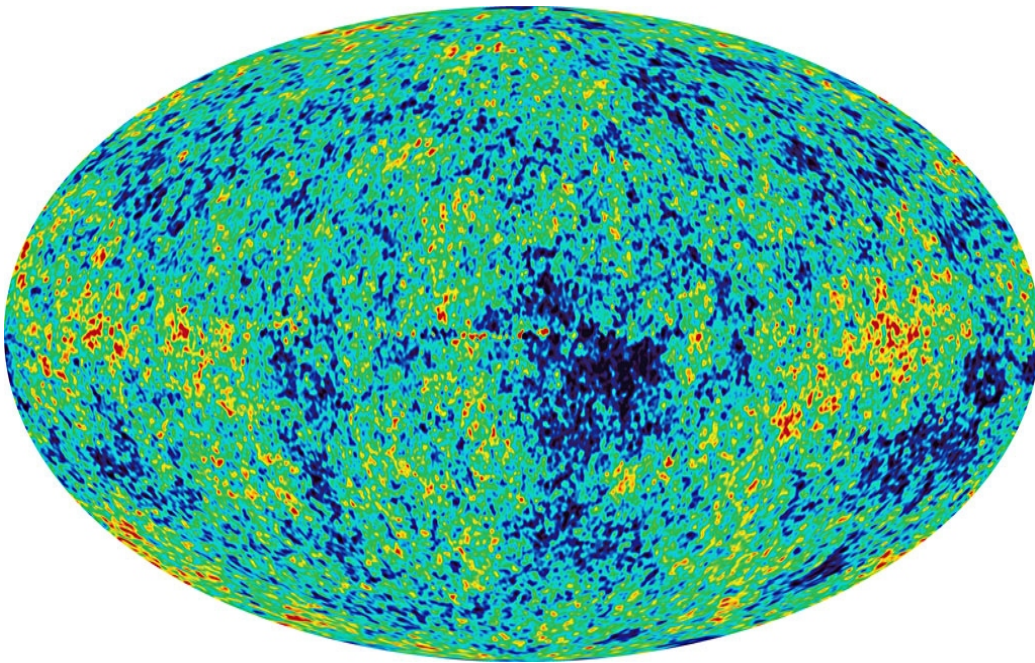
Vakuumin stabiilius: jos Higgs on liian kevyt, on nykyinen vakuumi vain metastabiili → tunneloituminen oikeaan vakuumiin?

Triviaalisuus: jos Higgs on liian raskas, loppuu teorian validiteettialue jo ennen GUT-skaalaa.

Ongelmat osoittavat että Standardimalli on vain “matalan energian” **efektiivinen teoria**, joka on korvattava uudella kuvauksella korkeilla energioilla

Kosmologiasta on tullut täsmätiedettä:

- Varhainen maailmankaikkeus oli äärimmäisen kuuma: hiukkasfysiikka tärkeää!
- Energia **paljon** suurempi kuin hiukkaskiihdyttimissä!
- Jättänyt jälkensä maailmankaikkeuteen:

WMAP-satelliitin
mittaama mikroaalto-
taustasäteilyn
epähomogeenisuus

*alkuräjähdyksen
jälkihehku*

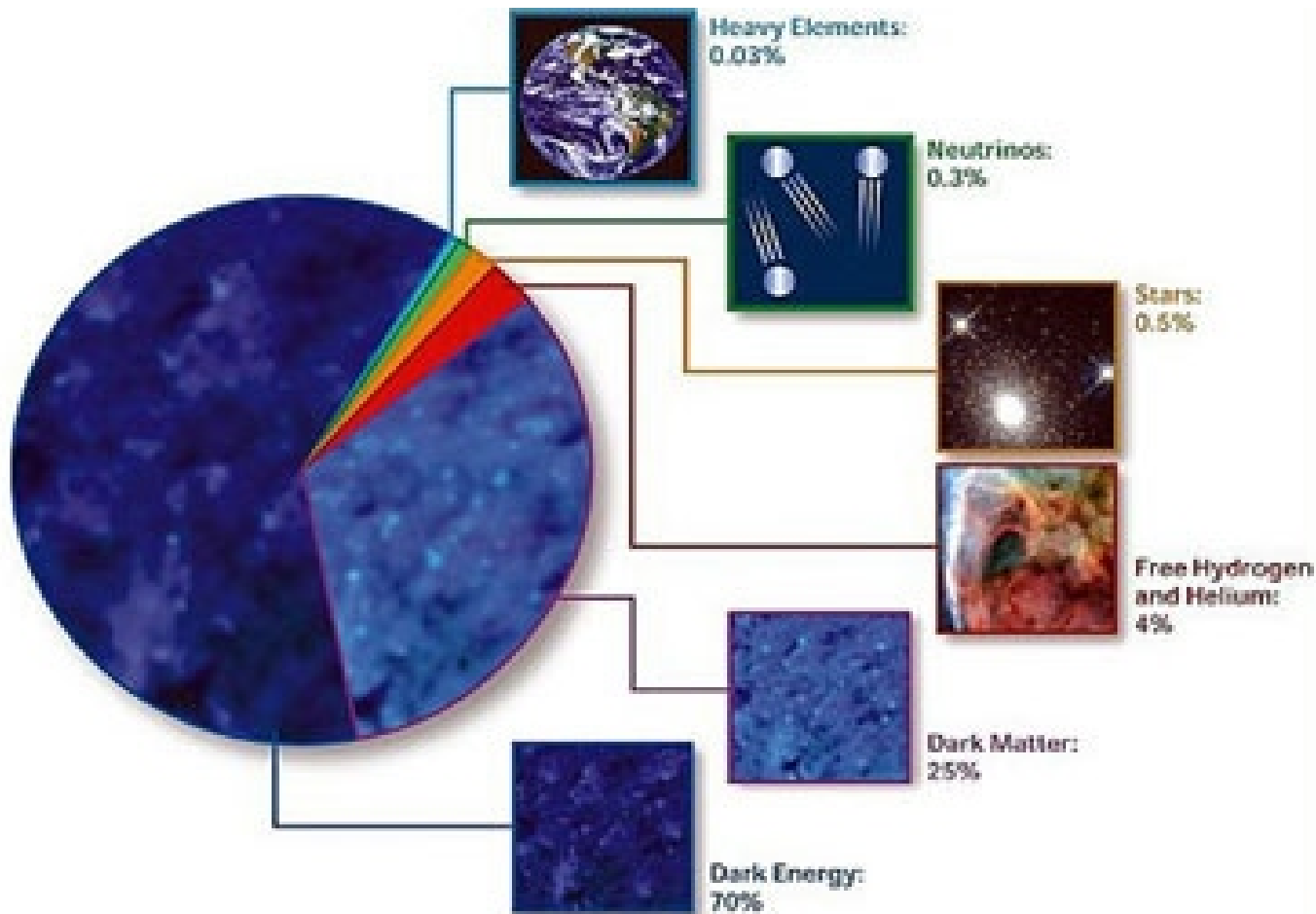
Maailmankaikkeuden koostumus:

Taustasäteilystä ja muista astrofysikaalisista havainnoista:

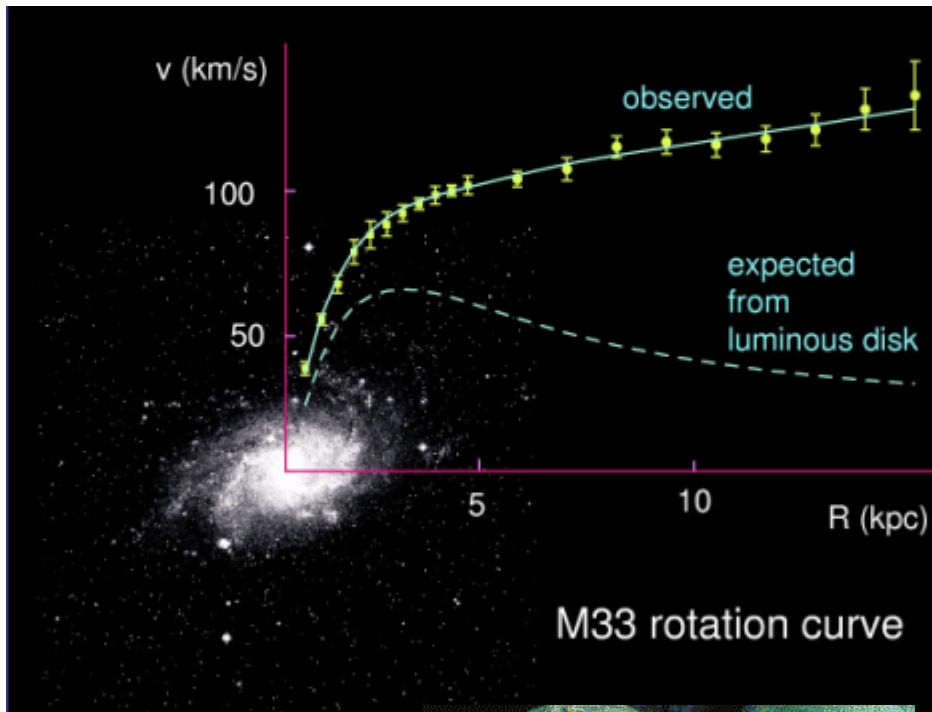
4% tavallinen aine (Standardimalli)

22% **pimeä aine** (tuntematon hiukkanen)

74% **pimeä energia**

Pimeä aine – galaksien rakenne

Jo 1937 F. Zwicky havaitsi että galakseissa on paljon enemmän näkymätöntä, "pimeää" ainetta kuin näkyvää.

Vera Rubin 1970:
systemaattinen galaksien rotaatiospektrin tutkimus

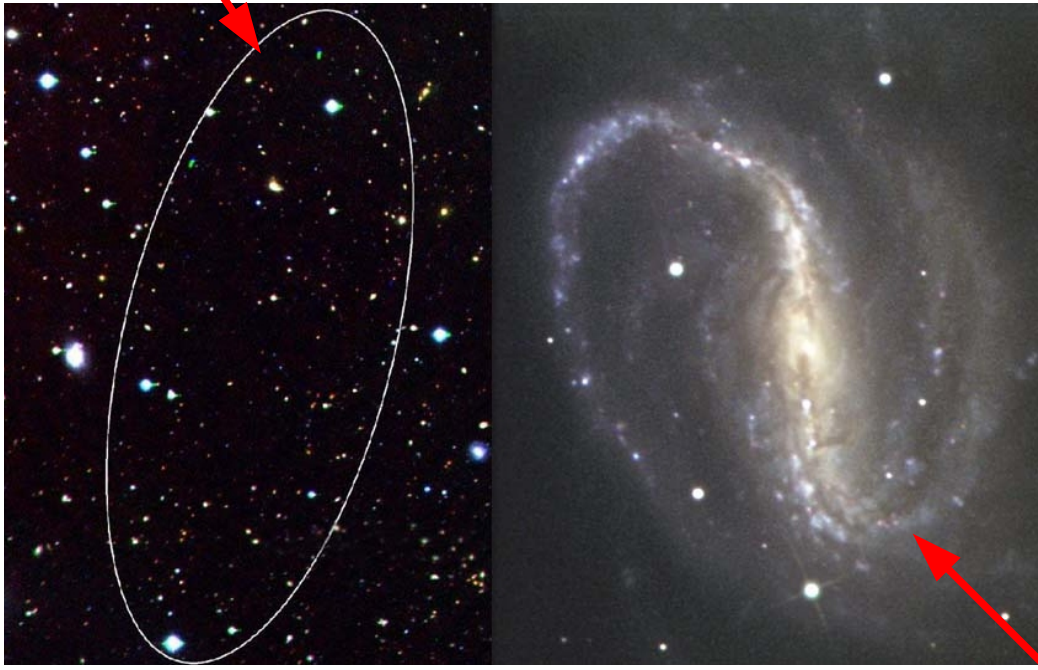
=> n. 90% aineesta on pimeää, siis ei säteile valoa

Aineen luultiin olevan pölyä ja kaasua. Vasta viime vuosina on selvinnyt että se ei voi koostua tunnetuista alkeishiukkasista.

Täysin pimeä galaksi?

VIRGO HI21: kokonaismassa $\sim 10^{11} M_{\text{sn}}$, mutta vetyä on vain $\sim 10^8 M_{\text{sn}}$! Näkyy painovoiman kautta

R. Minchin et al.,
ApJ 622 (2005) L21

vastaavan massainen
"normaali" galaksi

Bullet-galaksiklusteri: pimeä aine vs. tavallinen aine

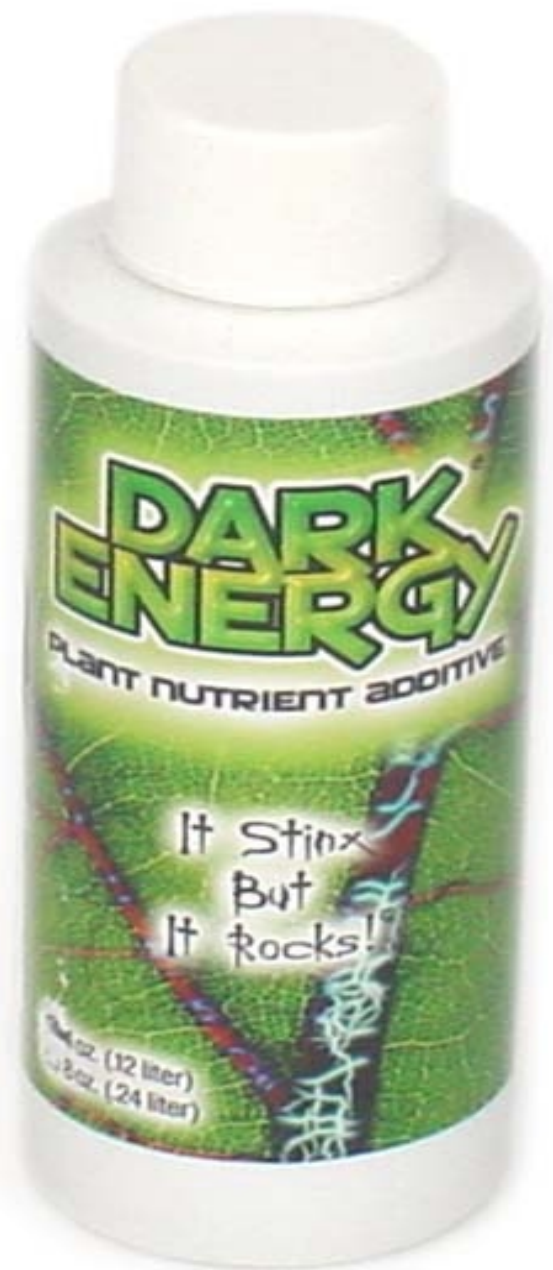
Pimeä energia

Pimeä aine koostuu todennäköisimmin eksoottisista, standardimalliin kuulumattomista hiukkasista =>

Uusi hiukkasfysiikan teoria. Useita kandidaatteja, mahdollisesti löydetään kokeellisesti 2010-18 (LHC, CERN)

Pimeä energia: mysteeri, tunnettu fysiikka antaa 10^{120} -kertaa liian suuren arvon!
Kvanttigravitaatio? Supersäikeet? ... ?

Ei tunneta toimivaa tapaa.

Mitä standardimallin jälkeen?

- Teoreettisten fyysikoiden leikkikenttä
- Kymmeniä teoriakandidaatteja, joista lähes kaikki karsiutuvat pois ennemmin tai myöhemmin, kun havaitaan etteivät ne sovi yhteen havaintojen kanssa.

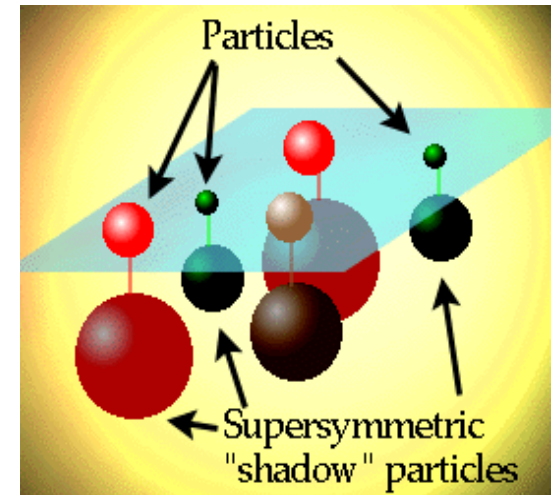
Supersymmetria : suosituin standardimallin laajennus.

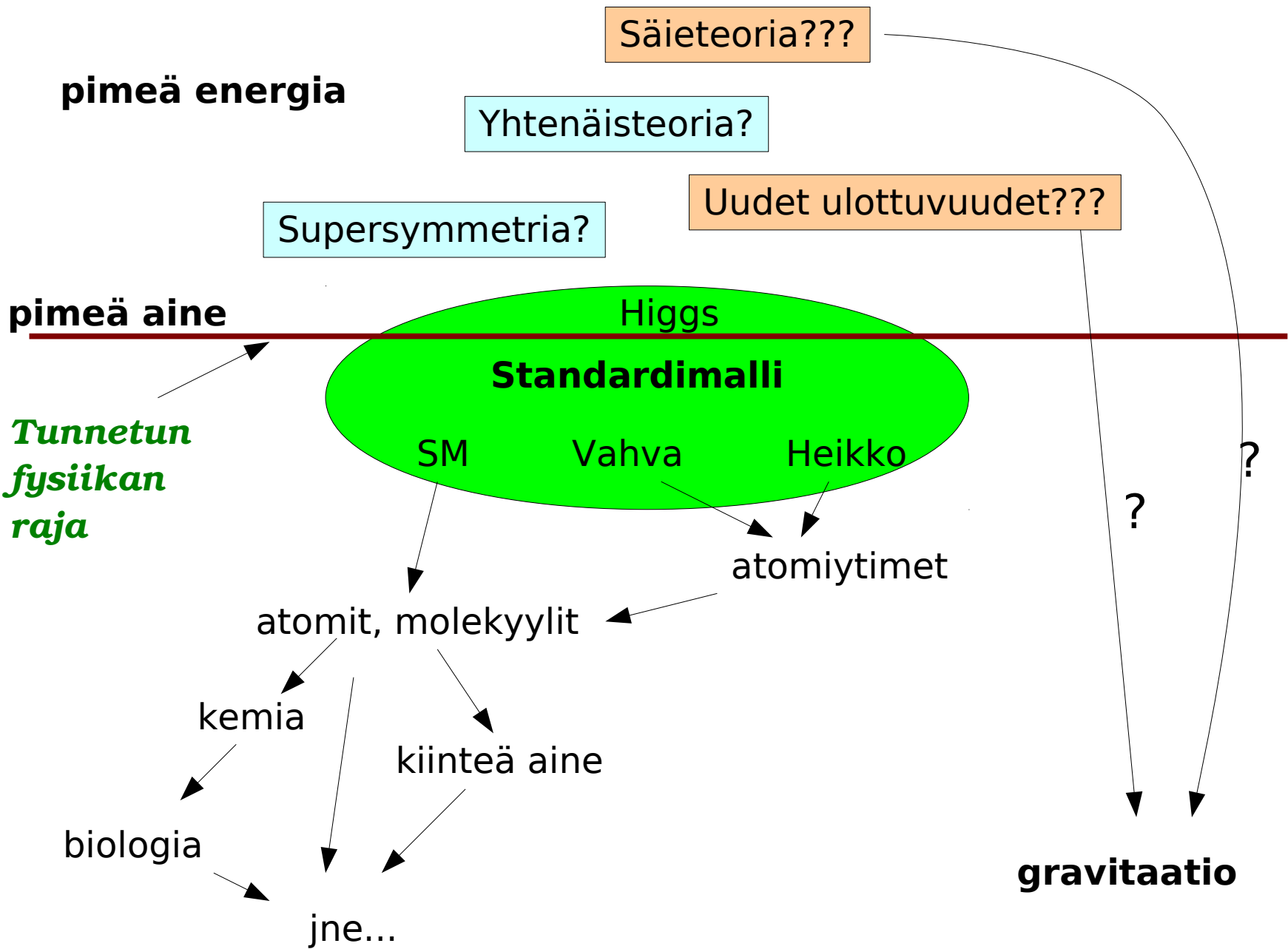
Uudet ulottuvuudet: avaruus voi sisältää enemmän kuin 3 ulottuvuutta! Nämä lisäulottuvuudet on "rullattu" niin pieniksi ettei niitä ole vielä havaittu. Hyvin spekulatiivisia.

Yhtenäisteoriat (GUT): yhdistävät sähkömagnetismin, vahvan ja heikon vuorovaikutuksen yhdeksi vuorovaikutukseksi.

Säieteoriat: pistemäiset hiukkaset korvataan 1-ulotteisilla säikeillä. Mahdollisuus yhdistää myös gravitaatio: "kaiken teoria".

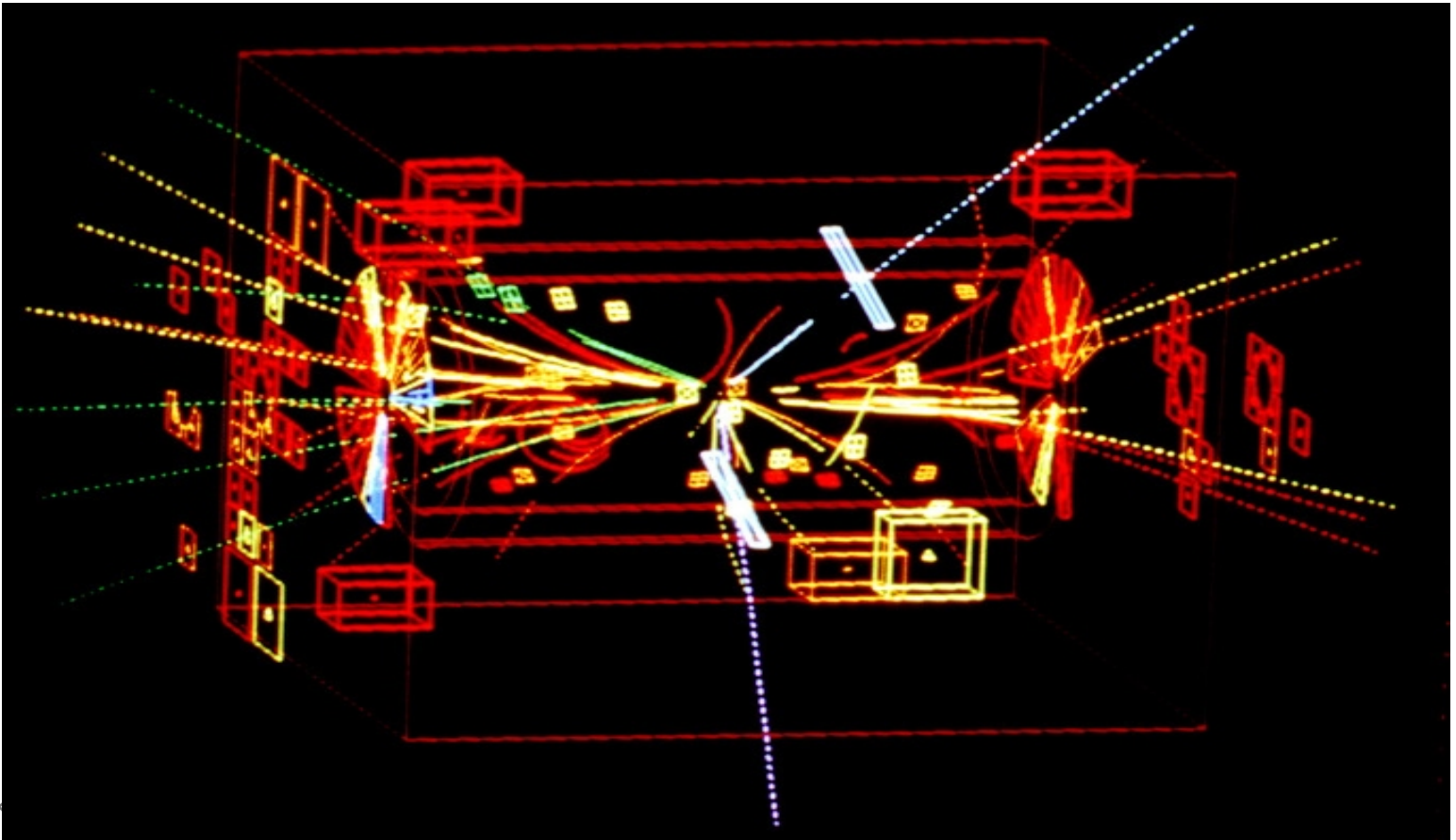
Jne ....

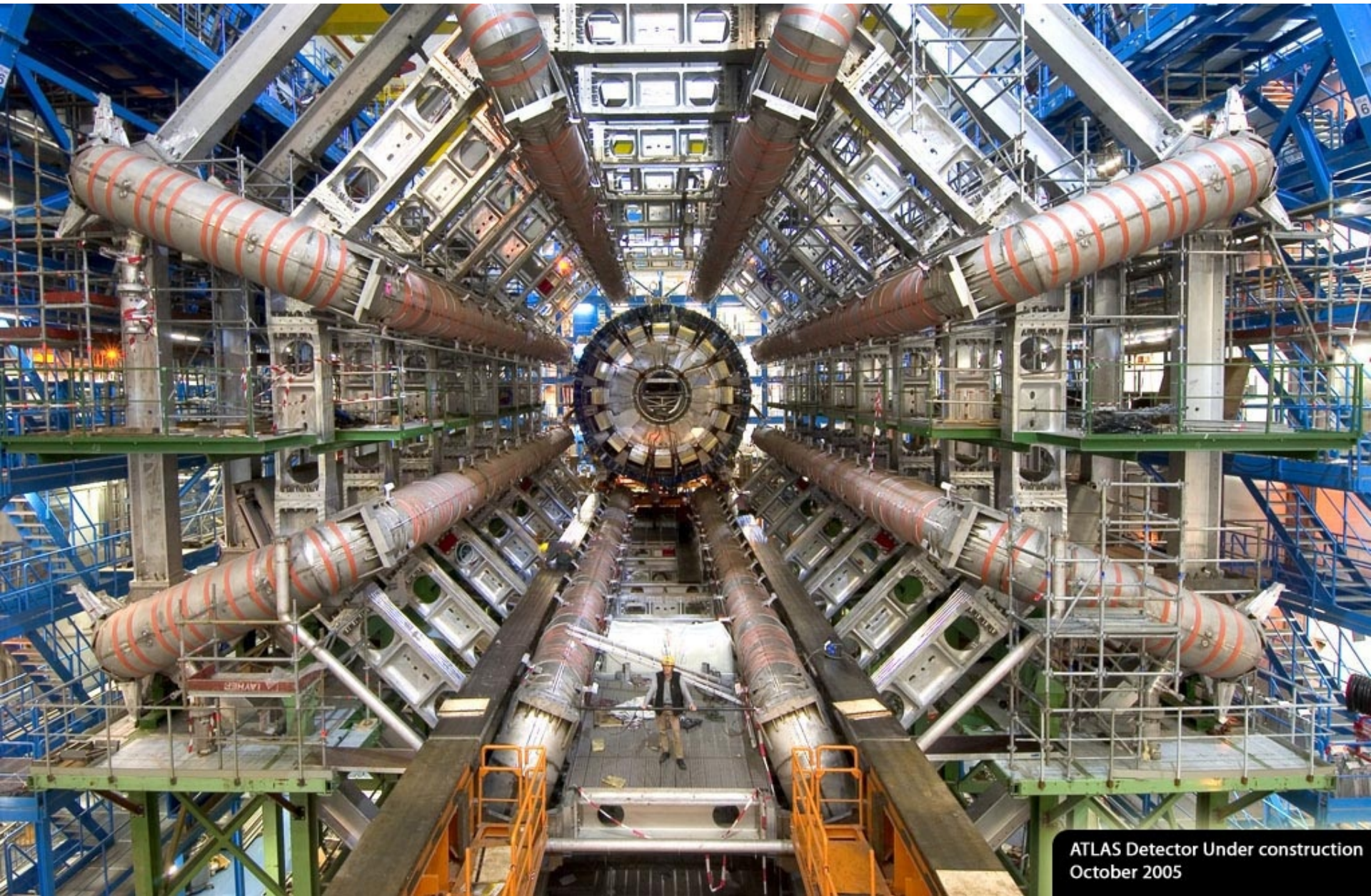
Hiukkaskiihdyttimet:

- Kiihdytetään hiukkaset (protonit) suureen nopeuteen
- Törmäytetään vastakkaiseen suuntaan kulkevaan hiukkasiin
- Paljon energiaa -> uusia hiukkasia

ATLAS Detector Under construction
October 2005

LAGUNA

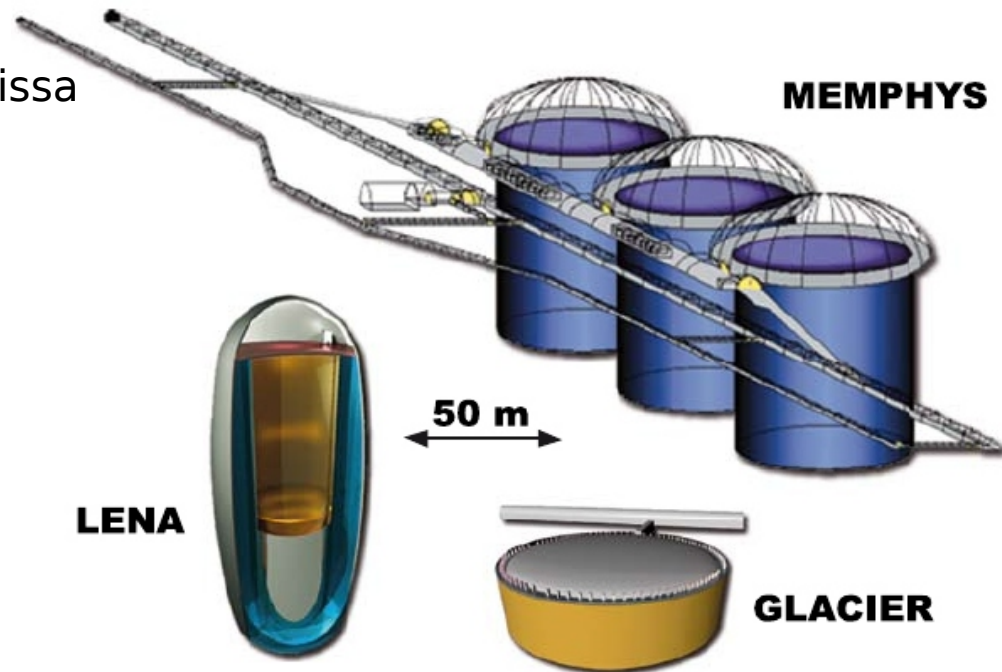
Syvällä maan alla, suojassa häiriöiltä tutkitaan:

- Avaruudesta tulevia, heikosti vuorovaikuttavia hiukkasia (neutriinot, pimeä aine)
- Aineen stabiiliutta - “protonin hajoaminen”

Eurooppalaisessa LAGUNA-projektissa valmistellaan suurta maanalaista havaintolaitetta.

Suomi on LAGUNAssa aktiivisesti mukana (CUPP, Oulun yliopisto)

Pyhäsalmen kaivos on kärjessä ehdolla olevista sijoituspaikoista

Mitä LAGUNAlla tutkitaan?

Laguna mittaa ennen kaikkea **neutriinoja**, joita syntyy eri ydinreaktioissa:

- *Neutriinojen ominaisuudet*
- *Aineen hajoaminen*
- Supernovat
- Auringon rakenne
- Maan ytimen ydinreaktiot

- Rakentamisaikataulu: 2012-2020
- Käyttöaika: vähintään 50 vuotta
- Hinta: 300-500 milj.€.

DETECTOR LAYOUT

Cavern

height: 115 m, diameter: 50 m
shielding from cosmic rays: ~4,000 m.w

Muon Veto

plastic scintillator panels (on top)
Water Cherenkov Detector
1,500 phototubes
100 kt of water
reduction of fast
neutron background

Steel Cylinder

height: 100 m, diameter: 30 m
70 kt of organic liquid
13,500 phototubes

Buffer

thickness: 2 m
non-scintillating organic liquid
shielding external radioactivity

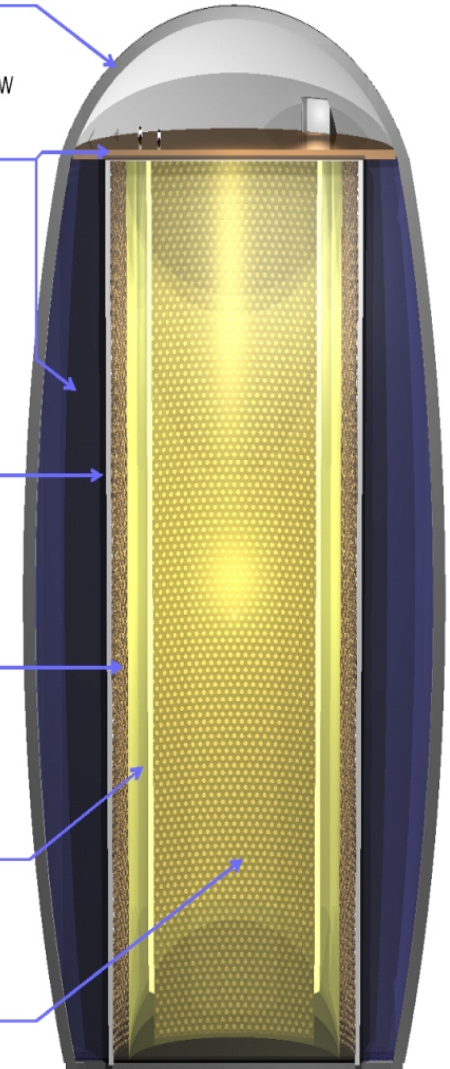
Nylon Vessel

parting buffer liquid
from liquid scintillator

Target Volume

height: 100 m, diameter: 26 m
50 kt of liquid scintillator

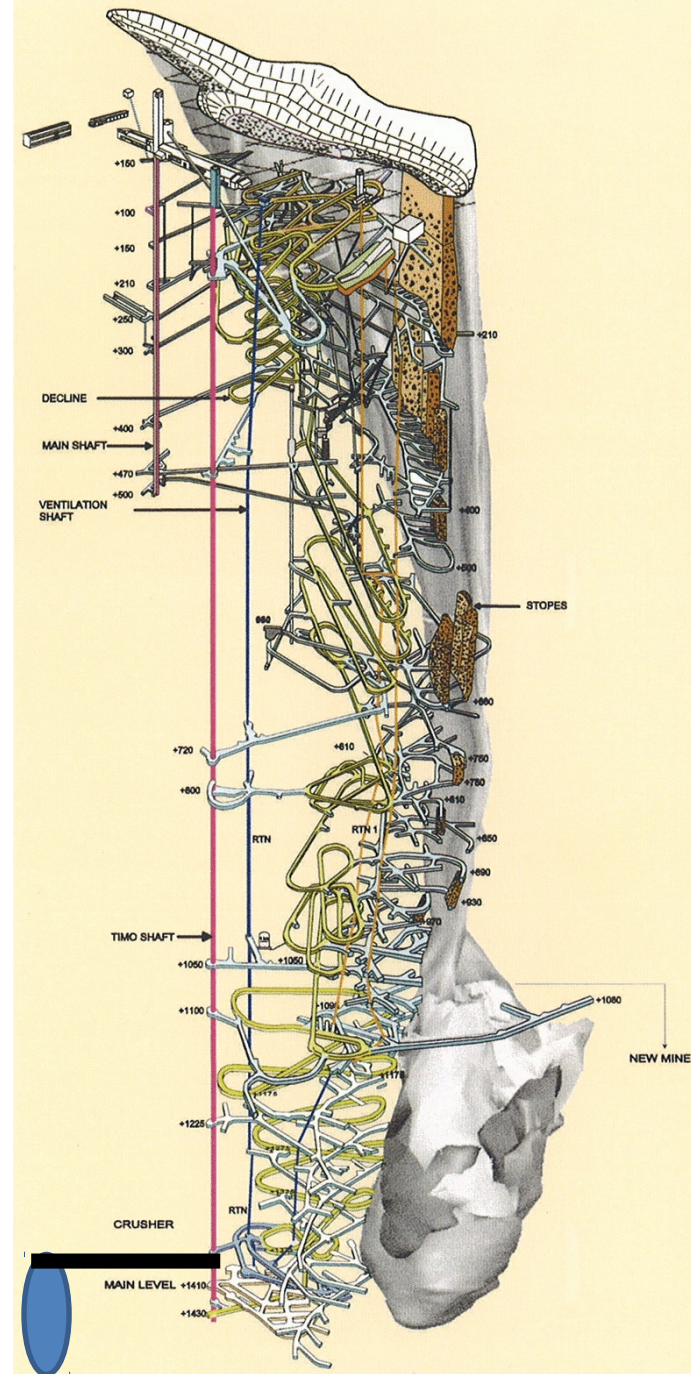
vertical design is favourable in terms of rock pressure and buoyancy forces

Pyhäsalmen kaivos

Pyhäsalmen kaivos on erittäin kilpailukykyinen paikka kansainväliselle tutkimuslaboratoriolle:

- Euroopan syvin toimiva kaivos, 1400 m (~ 4000 m.W.e.)
- Stabiili, kova kivi
- Helppo pääsy eri syvyyksille: laajenemismahdollisuudet
- Alueen geologia tunnetaan hyvin
- Matala taustasäteily
- Kaivoksessa jo toimii Oulun yliopiston alainen tutkimuslaitos, **CUPP** (Centre for Underground Physics, Pyhäsalmi), johtaja Timo Enqvist
- EMMA-koe

Lopuksi:

Uusi fysiikka tulossa:

- Viimeaikaiset kosmologiset ja astrofysikaaliset havainnot edellyttävät standardimallin ulkopuolista fysiikkaa. Tätä ei ole vielä havaittu maanpäällisissä kokeissa.
- Löydettävissä uusilla hiukkaskiihdyttimillä (LHC) ja astrohiukkasfysiikan kokeilla (mm. maanalaiset havaintolaitteet)
- Runsaasti uutta dataa: teoreettisten mallien pudotuspeli.
- Suomi on mahdollinen isäntämaa etulinjan hiukkasfysiikan kokeelle!

→ Hiukkasfysiikassa odotettavissa mielenkiintoisin vuosikymmen sitten 70-luvun!